

VERE ROSA: UN CATREN PRIAPEU DIN APPENDIX VERGILIANA

Maria SUBI

Universitatea de Vest din Timișoara

maria.subi@e-uvvt.ro

DOI: 10.35923/AUTFil.61.03

Vere Rosa: A Priapian Quatrain from the Appendix Vergiliana

Within the realm of Latin literature, the figure of Priapus is frequently evoked, a symbol of eroticism, of virility and of nature's fecundity, always armed with his fearsome willow scythe, an accessory meant to scare away birds and thieves from vineyards and orchards. Several poems included in the *Appendix Vergiliana* – even entitled *Priapea* – are dedicated to this divine guardian of gardens and vineyards. This collection of verses debuts with a quatrain: *Vere rosa*, which enumerates the various joys, but also the difficulties or dangers that the agricultural god experiences, at once with the cyclical turning of the seasons. As such, the text explores a wide variety of motifs and emotional registers, from the euphoria of celebrating the harvest to hibernal melancholy, unrest, anxiety and lament – everything expressed concisely, with elegance and poise, qualities which make it into a tiny literary jewel.

Keywords: *agricultural god; harvest; lament; charm; literary jewel.*

Priapus, *divitibus silvis numen* (Petronius, *Sat.*, CXXXIII) „Zeu al stufoșilor codri” (Petroniu 1995: 161), este evocat frecvent în spațiul literaturii latine în calitate sa de paznic și protector al unei proprietăți rurale, al unei grădini, păduri, ferme, ca și al animalelor asociate cu aceste domenii (v. Codoñer, González Iglesias 2014: 20-22):

Hunc lucum tibi dedico consecroque, Priape, / qua domus tua Lampsaci est quaque . . . Priape. / nam te praecipue in suis urbibus colit ora / Hellespontia, ceteris ostriosior oris. (Catullus, *Carminum fragmenta*, 1,

1-4) „Astă dumbravă, Priape, ție-ți dedic și-ți închin, / Ca să îți fie sălaş, o, Priape Lampsacin. / Căci pe tine te cinstește Helesponticul ținut, / Ce în stridii-i mai bogat ca orice tărâm știut.” (trad. M. Subi); *at ruber, hortorum decus et tutela, Priapus* (Ovidius, *Fasti*, 1, 415) „roșcovanul Priap, a grădinilor fală și pază” (Ovidius [2001]: 666); *Tu qui pene uiros terres et falce cinaedos, / iugera sepositi pauca tuere soli. / Sic tua non intrent uetuli pomaria fures, / sed puer et longis pulchra puella comis.* (Martialis, *Epigrammata*, VI, 16) „Tu, cel care cu-a ta coasă pe oameni îi îngrozești, / Aste câteva pământuri să veghezi și ocrotești. / Astfel, în a ta livadă să nu intre bătrâni hoți, / Ci fete și copilandri, cu mândre plete lungi toți.” (trad. M. Subi).

Figura divinului lampsacian, cu sălaşul în Lampsacum, pe țărmurile Hellespontului (strâmtoarea Dardanele de azi), se asociază, în mod obișnuit, cu mult temuta sa coasă din salcie, un accesoriu menit a speria păsările și hoții din vii și livezi. Emblema lui esențială rămâne însă mai cu seamă falusul imens și înroșit: simbol al erotismului, al virilității și al fecundității naturii – un simbolism pe care îl evocă și reprezentarea sa antropomorfică, ținând în poală struguri și felurite fructe (v. Kernbach 1995: 511; Evseev 2007: 501):

Est tuguri custos, armatus falce saligna, / Sed vasto non est inguine terribilis. (*Copa*, 23-24) „Iar al casei păzitor șade-narmat c-un cosor / Și-un mādular uimitor, dar nu și spăimântător.” (trad. M. Subi); *et custos furum atque avium cum falce saligna / Hellespontiaci servet tutela Priapi.* (Vergilius, *Georgica*, IV, 110-111) „Și-apărătorul de păsări și hoți, cu-a lui coasă din creanga / Salciei, lampsacianul Priap să le aibă în pază.” (Vergiliu 1967: 116); *Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum, / cum faber, incertus scamnum faceretne Priapum, / maluit esse deum. deus inde ego, furum aviumque / maxima formido; nam fures dextra coercet / obscaenoque ruber porrectus ab inguine palus, / ast inportunas volucres in vertice harundo / terret fixa vetatque novis considerare in hortis.* (Horatius, *Sermones*, I, 8, 1-7) „Am fost smochin odată, lemn nefolositor; / Dar mi-a ales tulpina un meșter cioplitor, / A chibzuit ce formă să dea trupului meu: / Priap să fiu? Sau bancă? Și m-a făcut un zeu! / Un zeu sunt printre oameni, întruchipare sfântă, / Și mâna mea cea dreaptă pe furi îi înspăimântă: / Și-n chip de falus, parul la capăt înroșit / Iar trestia, cu care în vârf m-au altoit, / Îmi apără de păsări grădina ce-am sădit.” (Horatius^{II} 1980: 69); *Pomosisque ruber custos ponatur in hortis, / Terreat ut saeva falce Priapus aves.* (Tibullus, *Elegiae*, I, 1, 17-18) „Iară cu coasa-i temută să sperie tot păsăretul, / Roșu custode,-n livezi pline,-o să-l pun pe Priap” (Tibullus 1988: 25); *Sic ego; tum Bacchi respondit rustica proles*

/ Armatus curva sic mihi falce deus (Tibullus, *Elegiae*, I, 4, 7-8) „Astfel zisei, iară zeul armat cu o coasă curbată, / Fiul cel rustic al lui Bacchus, așa mi-a răspuns” (Tibullus 1988: 43).

Cât despre întruchipările lui plastice, textele literare menționează pe alocuri statui prețioase și frumos cizelate din marmură sau din aur, care i se oferă în schimbul protecției sale sau care corespund bogăției unor proprietari de terenuri mari (Codoñer, González Iglesias 2014: 23-24): vezi *ingens hortus* (Martialis, *Epigrammata*, VI, LXXII, 3). Dincolo însă de aceste cazuri particulare, figura lui Priapus este îndeobște sculptată în lemn (de chiparos, stejar, ulm, plop, tei, smochin: vezi Horatius, *Sermones*, I, 8, 1; Martialis, *Epigrammata*, VI, XLIX, 1-4 și VI, LXXIII, 7-8), căci este vorba de un zeu rustic, cioplit grosolan, ce se armonizează cu vechea tradiție romană a simplității, dispărută în epoca augustană, dar recreată nostalgic în spațiul poetic latin (cf. Rat 1935; Codoñer, González Iglesias 2014: 25-26):

Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis / expectare sat est: custos es pauperis horti. / Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu, / si fetura gregem suppleuerit, aureus esto. (Vergilius, *Eclogae*, VII, 33-36) „Câte-o strachină de lapte și vreo câteva turtițe / Într-un an îți-ajung, Priape, paznic unei grădinițe! / Eu de marmură pe tine te-am făcut, după nevoi, / Dar de aur te voi face, de-mi sporești a mele oi.” (Vergiliu 1967: 35); *non me Praxiteles Scopasve fecit, / non sum Phidiaca manu politus; / sed lignum rude vilicus dolavit / et dixit mihi „tu Priapus esto”.* (*Priapea*, 10, 2-5) „Nu m-a făcut Praxiteles, nu m-a făcut nici Scopas / Și n-am fost șlefuit cu mâna măiestră-a lui Fidias; / Ci un țăran m-a cioplit dintr-un lemn brut, grosolan / Și-apoi mi-a zis: «Tu-ai să fii Priap, zeul codrean.»” (trad. M. Subi); *Fur notae nimium rapacitatis / compilare Cilix uolebat hortum, / ingenti sed erat, Fabulle, in horto / praeter marmoreum nihil Priapum. / Dum non uolt uacua manu redire, / ipsum subripuit Cilix Priapum.* (Martialis, *Epigrammata*, VI, LXXII, 1-6) „Un hoț cilician, de o lăcomie mare, / Voia să jefuiască o grădină oarecare. / Dar, o, Fabulle,-n livadă, pe terenu-ntins și lat, / Nu era decât un Priap, din marmură înălțat. / Deci, ca să nu se întoarne cu mâna goală, plouat, / Cilicianul chiar pe Priap de acolo l-a furat.” (trad. M. Subi).

Acestui divin paznic al grădinilor și al viilor îi sunt consacrate și câteva poeme incluse în *Appendix Vergiliana* – poeme pe care le consemnează diverși autori latini, între care se numără Servius, alături de Suetonius și Donatus, biografii vergilieni:

Deinde „Catalepton” et „Priapea” et „Epigrammata” et „Diras”, item „Cirim” et „Culicem”, cum esset annorum XVI [...]. Scripsit etiam de qua

ambigitur „Aetnam”. (Suetonius, *De poetis. Vita Vergili*; cf. Donatus, *Comentarii Vergiliani. Vita Vergiliana*) „Apoi a scris *Catalepton*, **Priapea**, *Epigrammata*, *Dirae*, precum și *Ciris* și *Culex*, pe când era de șaisprezece ani [...]. În plus, a scris *Aetna*, cu privire la care se poartă discuții.”; *Scriptis etiam septem sive octo libros hos: Cirin Aetnam Culicem Priapeia Catalepton Epigrammata Copam Diras*. (Servius MDCCCLXXXI, 1) „A scris încă aceste șapte sau opt lucrări: *Ciris* (*Pescărușul*), *Aetna* (*Aetna*), *Culex* (*Țânțarul*), **Priapeia** (*Priapeele*), *Catalepton*, *Epigrammata* (*Epigrame*), *Copa* (*Hangița*), *Dirae* (*Blesteme*).” (trad. M. Subi).

Ciclul acestor *Priapee* cuprinde patru piese, cărora li se adaugă și un vers păstrat dintr-o a cincea piesă, astăzi dispărută. Autenticitatea vergiliană a compozițiilor este însă contestată de unii critici moderni, fie pe motive lingvistice sau literare, fie pe motive morale: este cazul celui de-al patrulea text (*Quid hoc novi est?*), a cărui obscenitate a fost socotită ofensatoare pentru bunul-simț și incompatibilă cu sensibilitatea autorului mantuan (v. Rat 1935; Ruiz [1990]: 408-409).

O tonalitate diferită are însă catrenul, alcătuit din două distihuri elegiace (Cizek 1994: 263), care inaugurează colecția de versuri închinată lui Priapus din *Appendix* și care enumeră feluritele bucurii, dar și neajunsuri sau pericole, pe care le experimentează zeul horticol odată cu rotația ciclică a anotimpurilor:

*Vere rosa, autumnno pomis, aestate frequentor
spicis: una mihi est horrida pestis hiemps;
nam frigus metuo et vereor ne ligneus ignem
hic deus ignavis praebeat agricolis.*

(*Priapea*, I, 1-4)

„Cu roze-s cinstit primăvara, toamna-am poame, vara grâne,
Dar o cumplită năpastă este-orice iarnă pentru mine.
Fiindcă grozav mă tem de frig, căci sunt un zeu din lemn cioplit
Și de țărani prăpădiți pe foc eu pot fi azvârlit.”

(trad. M. Subi).

Discursul poetic se desfășoară la persoana I, naratorul fiind Priapus însuși, care își prezintă atât bucuriile, cât și spaimele și plângerile, iar confesiunea sa dobândește asemenea accente de umanitate și sensibilitate, încât ne determină să uităm caracterul îndeobște licențios al compozițiilor priapee, extrem de pregnant în *Quid hoc novi est?* (Ruiz [1990]: 548). Textul de față începe cu momentul primăverii (*Vere*), care se însoțește aici

cu prezența trandafirilor (*rosa*), aduși ca prinos rusticului *deus*¹: *Vere rosa [...] frequentor (Priapea, I, 1)* „Primăvara sunt onorat cu trandafiri”. Rozele, cu symbolismul lor erotic (cf. Chevalier, Gheerbrant 1995: 177; Evseev 2007: 607), constituie, de altminteri, florile emblematice ale lui Priapus, ca și ale maicii sale, Venus, asociate mereu cu primăvara în creațiile anticilor: „Compagne du printemps, la rose figure dans toutes les descriptions que les poètes anciens ont fait de la saison des fleurs.”² (Joret 1892: 55).

După anotimpul rozelor, anotimpul floral prin excelență, urmează, în altă ordine decât cea naturală³, intervalul autumnal (*autumno*), marcat de ofrandele pomicele (*pomis*) aduse lui Priapus: *autumno pomis [...] frequentor (Priapea, I, 1)* „toamna sunt onorat cu fructe”. Descifrăm aici o aluzie la rolul său de zeu al livezilor și al viilor, funcție pe care i-o atribuie și alți autori (v. Codoñer, González Iglesias 2014: 20-21), în ale căror poeme Priapus este invocat în calitate de *custos horti*, răsplătit cu pere și struguri purpurii (*pira / certantem et uvam purpurae*) sau cu ofrande lichide (*Sinum lactis*) și prăjituri sacre (*liba*)⁴:

Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis / exspectare sat est: custos es pauperis horti. (Vergilius, *Eclogae*, VII, 33-34) „Câte-o strachină de lapte și vreo câteva turțițe / Într-un an ți-ajung, Priape, paznic unei grădiniței!” (Vergilius 1967: 35); *cum decorum mitibus pomis caput / Autumnus agris extulit, / ut gaudet insitiva decerpens pira / certantem et uvam purpurae, / qua muneretur te, Priape, et te, pater / Silvane, tutor finium.* (Horatius, *Epodi*, II, 17-22) „când cu poame dulci împodobitu-i cap / își nalță Toamna pe câmpii, / ce vesel e să rupă pere din altoi / și struguri ce-ntrec purpura, / să-ți dea, Priape, ție-n dar și tatălui / Silvanus, paznic pe hotar!” (Horatius¹ 1980: 297).

Același detaliu referitor la prinoasele autumnale (*autumno pomis: Priapea, I, 1*) ne trimite către o imagine consacrată de numeroase desene

¹ Asocierea aceasta roze-primăvară sau fructe-toamnă îi amintește lui Maurice Rat multe texte latine în care poeții cântă anotimpurile, laolaltă cu roadele lor vegetale. Descrierea vergiliană a bătrânului din Coricus care se îndeletnicea cu recoltarea produselor specifice fiecărui sezon în parte constituie un exemplu în acest sens: *Primus vere rosam atque autumnno carpere poma (Georgica, IV, 134)* „Întâiul strângea trandafiri primăvara, / Poame în toamnă” (Vergilius 1967: 117).

² „Însoțitor al primăverii, trandafirul apare în toate descrierile pe care poeții antici le-au făcut anotimpului florilor.” (trad. M. Subi).

³ Cf. *poma dat autumnus: formosa est messibus aestas: / ver praebebat flores: igne levatur hiems.* (Ovidius, *Remedia amoris*, 187-188) „Toamna-i cu roade, iar vara frumoasă, cu spice de aur; / Flori, primăvara, răsar, iarna, la foc ne-adunăm” (Ovidius [2001]: 242).

⁴ Cu privire la vocabularul libației în latină, vezi Benveniste [2005]: 58-60.

sau statui ori de tradiția literară, ce îl înfățișează pe *ruber hortorum custos* (Ovidius, *Fasti*, 6, 333) „al grădinilor paznic roșcat” (Ovidius [2001]: 801), purtând în poală felurite fructe – o imagine extrem de sugestivă pentru divinul ocrotitor al pomilor și al produselor acestora, pe care o regăsim în *Satyricon-ul* lui Petronius (v. Codoñer, González Iglesias 2014: 20):

Iam illic repositorium cum placentis aliquot erat positum, quod medium Priapus a pistore factus tenebat, gremioque satis amplo omnis generis poma et uvas sustinebat more vulgato. (LX) „Acum, acolo se pusese o tavă cu niște plăcinte, în mijlocul căreia se înălța un Priap făcut de bucătar. Ținea în poala sa destul de largă fructe de toate soiurile și struguri, după un obicei foarte răspândit.” (Petroniu 1995: 69).

Revenind apoi la catrenul priapeu, ne oprim asupra sezonului estival, cu recoltele sale cerealiere, închinată, alături de Ceres, și lui Priapus, numit de Columella *frugifer Priapus* (*De re rustica*, X, 108) „Priapus cel încărcat de roade” (v. Rat 1935): *aestate frequentor / spicis* (*Priapea*, I, 1-2) „vara sunt onorat cu spice”.

Variate calendaristic, toate roadele vegetale enumerate concis în aceste prime versuri evocă expresiv fecunditatea naturii, pe care o elogiază și un alt fragment, de aceeași factură, din *Appendix Vergiliana*:

Mihi corolla picta vere ponitur, / mihi rubens arista sole fervido, / mihi virente dulcis uva pampino, / mihi gelante oliva lecta frigore. (*Priapea*, II, 6-9) „Primăvara mi se oferă cununi pestriț colorate, / Vara,-n soare arzător, mi se-aduc spice roșcate. / Apoi, când via rodește, primesc un dulce ciorchine, / Iar când frigul se-năsprește, mă aleg și cu măslina.” (trad. M. Subi).

Ritmul ofrandelor închinată zeului horticol este însă întrerupt, în *Priapea* I, 2-3, de anotimpul hibernal, care – conform succesiunii din text – urmează verii și aduce cu sine o bruscă și dramatică schimbare de ton și dispoziție, punând în lumină asprimea deosebită a vieții rurale romane (Codoñer, González Iglesias 2014: 351): *una mihi est horrida pestis hiemps; / nam frigus metuo* „iarna este o nenorocire înspăimântătoare pentru mine, căci mă îngrozesc de frig”. Sunt aici, în această exprimare candidă a propriei fobii, accente de o mare sinceritate, care îl umanizează pe micul zeu rustic, expus în permanență, în aer liber, tuturor intemperiilor și ravagiilor produse de iernile geroase ori de verile toride, înfățișate plastic într-un poem tibulian:

Sic umbrosa tibi contingant tecta, Priape, / Ne capiti soles, ne noceantque nives: / Quae tua formosos cepit sollertia? Certe / Non tibi barba nitet, non tibi culta coma est, / Nudus et hibernae producis frigora brumae, / Nudus et aestivi tempora sicca Canis. (Elegiae, I, 4, 1-6) „Cât mai umbroase coroane ți-acopere capul, Priape, / Ca să nu fii vătămat de-arșiță, nici de omăt: / Spune-mi prin ce vicleșug ai atras tu frumoșii, căci barba / Nu-ți strălucește și nici părul nu-ți este-ngrijit; / Gol, tu înduri în solstițiul iernii cumplitele geruri, / Gol, și căldurile mari, vara-n răstimp secetos.” (Tibullus 1988: 43).

În tetrastihul priapeu însă, pericolul major nu este reprezentat de adversitățile vremii, ci de posibilitatea – reală – de a fi transformat, de către sătenii incapabili, în combustibil pentru foc: *et vereor ne ligneus ignem / hic deus ignavis praebeat agricolis (Priapea, I, 3-4)* „și mă tem ca nu cumva acest zeu din lemn – care sunt eu – să furnizeze un foc pentru țărani neisprăviți”.

Finalul acesta, colorat sumbru, amintește modul în care se încheie o altă compoziție poetică latină, în care Priapus, *ligneus [...] deus*, este amenințat cu o soartă similară, în caz că nu se va dovedi un bun paznic (*custos*) pentru pădurea stăpânului său:

Non horti neque palmitis beati / sed rari nemoris, Priape, custos, / ex quo natus es et potes renasci, / furaces, moneo, manus repellas / et siluam domini focis reserues: / si defecerit haec, et ipse lignum es. (Martialis, Epigrammata, VIII, XL, 1-6) „O, Priapus, ocrotitor nu-al unei vii sau grădini mari, / Ci mult temutul păzitor al unui crâng cu arbori rari, / Din care-odată te-ai născut și de-unde te poți naște iar, / Te sfătuiesc cât mai departe pe hoți să îi îndepărtezi / Și pentru-a stăpânului vatră tu lemnele să le păstrezi, / Căci, de acestea vor lipsi, tu lemn pe foc te vei trezi.” (trad. M. Subi).

Textul *Vere rosa* traversează astfel o gamă variată de motive și registre emoționale, de la euforia celebrării roadelor până la melancolia hibernală, neliniște, anxietate, lamentație – totul exprimat cu „eleganță, concizie, grațiozitate” (Vasilescu 1981: 91), calități ce îl transformă într-o mică bijuterie literară (Codoñer, González Iglesias 2014: 351).

Referințe bibliografice:

BENVENISTE, Émile [2005]: *Vocabularul instituțiilor indo-europene*. VI. *Religia*, Traducere din limba franceză, note suplimentare și Postfață de Dan Slușanschi, [București], Paideia.

MARIA SUBI

- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1995: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 3, P–Z, București, Editura Artemis.
- CIZEK, Eugen 1994: *Istoria literaturii latine*, Vol. I, Societatea „Adevărul” S.A.
- CODOÑER, Carmen, GONZÁLEZ IGLESIAS, Juan Antonio 2014: *Priapea*, „Exemplaria Classica”, Anejo III, Universidad de Huelva.
- EVSEEV, Ivan 2007: *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei.
- JORET, Charles 1892: *La rose dans l'Antiquité et au Moyen Age. Histoire, légendes et symbolisme*, Paris, Émile Bouillon, Éditeur.
- KERNBACH, Victor 1995: *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii*, București, Editura Albatros.
- RAT, Maurice 1935. *Priapees (Priapeia). Notice sur Les Priapees*, in *Poèmes attribués à Virgile*, traduction nouvelle de Maurice Rat, Garnier. <https://remacle.org/bloodwolf/poetes/appendix/priapea.htm>.
- RUIZ, Arturo Soler [1990]: Note la P. Virgilio Marón, *Bucólicas. Geórgicas. Apéndice Virgiliano*, Introducción general J. L. Vidal; traducciones, introducciones y notas por Tomás de la Ascensión Recio García y Arturo Soler Ruiz, Madrid, Editorial Gredos.
- SERVIUS MDCCCLXXXI: *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina Commentarii*, recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Vol. I. *Aeneidos librorum I–V Commentarii*, recensuit Georgius Thilo, Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri.
- VASILESCU, Toma 1981: *Appendix Vergiliana*, in Mihai Nichita (coord.), *Istoria literaturii latine*. Vol. II. Partea I-a. Perioada principatului (44 î.e.n.-14 e.n.). București, p. 73-100.

Surse:

- HORATIUS^I 1980: *Opera omnia. 1. Ode. Epode. Carmen saeculare*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita, Ediție critică, Stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode și Carmen saeculare*: Traian Costa, București, Editura Univers.
- HORATIUS^{II} 1980: *Opera omnia. 2. Satire. Epistole. Arta poetică*, Ediție critică, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita, București, Editura Univers.
- OVIDIUS, Publius Naso [2001]: *Opere*, [Chișinău], Gunivas.
- PETRONIU [Gaius Petronius Arbiter] 1995: *Satyricon*, Traducere, cuvânt înainte și note de Eugen Cizek, București, Editura Univers.
- TIBULLUS, Albius și autorii Corpusului tibulian 1988: *[Elegii]*, Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers.
- VERGILIU 1967: *Bucolice. Georgice*. [în românește de Teodor Naum & D. Murărașu], București, Editura pentru Literatură Universală.
- VIRGILIO, P. Marón [1990]: *Bucólicas. Geórgicas. Apéndice Virgiliano*, Introducción general J. L. Vidal; traducciones, introducciones y notas por Tomás de la Ascensión Recio García y Arturo Soler Ruiz, Madrid, Editorial Gredos.

Surse electronice:

https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Vergilius/ver_appr.html,
ultima accesare: 29.09.2023.

Donatus. *Commentarii Vergiliani. Vita Vergiliana*: http://www.forumromanum.org/literature/donatus_vita.html, ultima accesare: 29.09.2023.

C. Suetonius Tranquillus, *De poetis. Vita Vergili*. <https://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.virgil.html>, ultima accesare: 29.09.2023.

<https://www.thelatinlibrary.com/verg.html>.

<https://latin.packhum.org/search>